

**ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ ЮРИДИЧНОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ
(«ЯКІСТЬ ЗАКОНУ») ЯК ГАРАНТІЯ ДІЇ ПРИНЦИПУ
ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО
УКРАЇНИ, РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ТА РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

Кармаза Олександра Олександрівна

доктор юридичних наук, професор,

професор Інституту післядипломної освіти

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

За час своєї трудової діяльності, здійснюючи юридичну експертизу проектів законів в Апараті Верховної Ради України (понад 20 років), з метою недопущення наповнення законодавства України нормами неправового змісту чи нормами, які сформульовані з «дефектами» («не якісно»), мною відбувалася перевірка їхньої відповідності нормам Конституції і законам України, про що зазначалося у зауваженнях Головного юридичного управління до законопроектів чи у довідках до прийнятих законів України. Наприклад, це мова йде про законопроекти реєстр. № 1085-1 від 06.09.2019, № 1050 від 29.08.2019, № 8296 від 19.04.2018, № 8060 від 26.02.2018, № 7066 від 04.09.2017, № 6746 від 17.07.2017, № 5592-д від 20.04.2017, № 4738-д від 30.03.2017, № 6232 від 23.03.2017, № 5495 від 06.12.2016, № 4666 від 13.05.2016, № 4591 від 05.05.2016, № 4549 від 29.04.2016, № 2302а-д від 28.04.2016, № 4470 від 19.04.2016, № 5105 від 09.04.2016, № 3106 від 15.09.2015, № 2982 від 02.06.2015, № 2757 від 29.04.2015, № 2259 від 27.02.2015, № 1534 від 22.12.2014, № 4885 від 27.03.2014, № 2698 від 03.04.2013, № 0887 від 12.12.2012, № 0985 від 12.12.2012, № 2049а від 17.05.2012, № 10338 від 12.04.2012, № 9676 від 11.01.2012, № 9611 від 19.12.2011, № 9435 від 09.11.2011, № 9377 від 01.11.2011, № 9337 від 24.10.2011, № 8474 від 11.05.2011, № 5239 від 16.10.2009 та ін.

Вважаємо, що не додержання в проектах законів та в прийнятих законах України принципу юридичної визначеності (legal certainty) як складового елементу принципу верховенства права (rule of law), закріпленого в ст. 8 Конституції України, гальмує розвиток і зміцнення України як демократичної, соціальної, правової держави, створює перешкоди до належного захисту прав та свобод громадян, призводить до зростання корупції та порушення прав і свобод людини та громадянина тощо.

На ці та інші проблеми звертається увага науковців, практиків, суддів. Так, наприклад, Я. Берназюк доводить, що дотримання принципу верховенства права можливе лише за умови застосування судами під час розгляду та вирішення справ законодавчого акта, який відповідає критерію «якості закону». Однак, у практиці трапляються непоодинокі випадки, коли закон не повною мірою відповідає таким критеріям [1]. В. Князев вказує, що реалізація принципу правової визначеності – це головний чинник, що сприяє формуванню довіри суспільства до судової влади та позитивного іміджу судових інституцій [2]. Дійсно, порушення цього принципу в законодавчих актах України породжує різну правозастосовну практику та не забезпечує розумну передбачуваність судових рішень тощо. Нині дотримання принципу юридичної визначеності при врегулюванні суспільних відносин, обтяжених дією воєнного стану, є одним із основних завдань, які постають перед органами державної влади та визначають євроінтеграційний вектор розвитку суспільних відносин. На це нами зверталася увага в контексті захисту спадкових прав під час дії в Україні воєнного стану [3], оскільки Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164 в нотаріальній та судовій практиці може породити різні шляхи її застосування.

Слід також зазначити, що поняття та зміст принципу юридичної визначеності є предметом наукових робіт Н. Блажівської, М. Смаковича, С. Головатого, П. Гуйвана, В. Кравчук, М. Козюбри, О. Котухи, В. Князевим, В. Кратом, В. Навроцьким, С. Погребняка, Т. Подорожної, О. Толочка, О.Чорного, О.Щербанюк, О.Шишки та ін. Більшість вчених єдині у тому, що «якість закону» (quality of law) залежить від чіткості, точності, недвозначності, зрозумілості, узгодженості, доступності, виконуваності, передбачуваності та послідовності викладення правових норм в законодавстві України, а порушення принципу юридичної визначеності трансформується в порушення принципу верховенства права, що є не допустим. Цей принцип проявляється через змістовну, логічну, системну і структурну складову правової норми та виявляється при з'ясуванні її змісту, а також у разі застосування норми законодавчого акта на практиці.

Принцип юридичної визначеності привертає увагу також й іноземних дослідників та практиків, наприклад, з органів Ради Європи. Так, згідно з Дослідженням Європейської комісії «За демократію через право» від 18 березня 2016 року № 711/2013 «Мірило правовладдя», ухваленим Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11-12 березня 2016 року), схваленим Комітетом міністрів (на рівні їх заступників) на 1263-му засіданні (6-7 вересня 2016 року) та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи на 31-й сесії (19-21 жовтня

2016 року), юридична визначеність, як складова верховенства права, складається з: доступності законодавства; доступності судових рішень; передбачуваності актів права; сталості і послідовності приписів права; легітимних очікувань; унеможливлення зворотної дії; принципів *nullum crimen sine lege* та *nullum poena sine lege*; принципу *res judicata* [4].

Найбільш яскраво принцип юридичної визначеності розкрито в рішеннях Європейського Суду з прав людини. Розкриття його змісту, як правило, відбувається Судом в контексті тлумачення норм Європейської конвенції з прав людини та з урахуванням еволюційних змін у суспільних відносинах. Відтак, його зміст не є сталим, а розкриває все більше гранів довіри суспільства до держави, державних органів, верховенства права тощо. Зокрема, в Доповіді Венеційської комісії № 512/2009 «Верховенство права» (*The Rule of Law*), схвалений на 86-й пленарній сесії 25-26 березня 2011 року, акцентується увага на тому, що держава повинна зробити текст закону (*the law*) легко доступним. Вона також зобов'язана дотримуватись законів, які заправила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю. Передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед – до його застосування, та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку. Юридична визначеність вимагає, щоб юридичні норми були чіткими і точними та спрямованими на забезпечення того, щоб ситуації та правовідносини залишалися передбачуваними [5].

Європейський Суд з прав людини неодноразово звертає увагу на необхідності додержанні цього принципу в законодавстві України. Так, про це йдеться у справах «Слоєв проти України» (заява № 17283/02), «Веренцов проти України» (заява № 20372/11), «Новік проти України» (заява № 48068/06), «Олександр Волков проти України» (заява № 21722/11), «Зеленчук і Цицюра проти України» (заяви № 846/16 та № 1075/16), «Романюк проти України» (заява № 77909/12), «Білоцерківська проти України» (заява № 17313/13) та ін.

На зв'язок між принципом юридичної визначеності та принципом верховенства права звертає увагу й Конституційний Суд України. Відповідно до правових позицій Суду, елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості, правової визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005). Відтак, Суд вважає, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема їх передбачу-

ваності (прогнозованості) та стабільності (Рішення Великої палати Конституційного Суду України від 20 грудня 2017 року № 2-п/2017).

Отже, дотримання принципу юридичної визначеності в законодавчих актах України вказує на рівень розвитку демократії в державі, передбачуваності норм законів, їх відповідності нормам Конституції, а також сприяє ефективному захисту прав та свобод людини і громадянина, зменшує кількість заяв до Європейського Суду з прав людини тощо. Крім того, принцип юридичної визначеності закладається в основу правового порядку держави та вказує на розвиток довіри до органів державної влади, розвиток економіки та підприємництва, єдності в правозастосовній діяльності. Розкриття його змісту відбувається Європейським Судом з прав людини, Конституційним Судом України, Верховним Судом в контексті дії норм міжнародних договорів та норм національного законодавства України.

З метою дотримання принципу «якості законів» та «юридичної визначеності», пропонуємо запровадити в закладах освіти спецкурс «Техніка юридичного письма», проводити навчання (тренінги) державних службовців, працівників патронатних служб, народних депутатів України щодо техніки викладення процесуальних документів та законодавчих актів, які розробляються та приймаються ними тощо. Крім того, ми підтримуємо ідею прийняття окремого закону про правотворчу діяльність.

Література:

1. Берназюк Я. О. Особливості застосування критерію «якість закону» під час вирішення публічно-правових спорів. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 6-14.

2. Правова визначеність є одним із найважливіших елементів принципу верховенства права, переконані судді Верховного Суду. Верховний Суд. 01 липня 2021. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1145556/>

3. Кармаза О.О. Захист спадкових прав громадян в умовах дії воєнного стану: проблемні питання та шляхи їх вирішення. Реалізація та захист цивільних прав в умовах воєнного стану. *Матвєєвські цивілістичні читання* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. Київ, 14 жовт. 2022 р. Відп. ред. В. В. Цюра. К. 2022. С. 66-69.

4. Головатий С. Мірило правовладдя. Коментар. Глосарій. Rule of Law Checklist. Київ : ВАІТЕ, 2017. 163 с.

5. Доповідь Венеціанської комісії № 512/2009 «Верховенство права». *Право України*. 2011. № 10. С. 168-184.